Museum retic a Cuira

Il museum istoric dal chantun Grischun

■ L'exposiziun dal Museum retic cumpiglia objects archeologics, istoric-culturals e folcloristics da l'entir chantun Grischun. Il spazi da temp preschentà tanscha da la preistorgia ed antica sur il temp medieval, la renaschientscha ed il baroc fin en il 19avel e 20avel tschientaner. Cun l'avertura dal plaun sutterran il december 2011 ha il Museum retic fatg ses ultim pass vers la nova concepziun da si'exposiziun permanenta. En la nov'exposiziun è mintga plaun deditgà ad in tema. «Pussanza e politica» hai num dapi l'onn 2007 sin l'emprim'auzada. L'onn 2008 è vegni vitiers «Lavur e paun» sin la segunda e l'onn 2009 «Crair e savair» sin la terz'auzada. Cun l'archeologia ch'è vegnida concepida da nov en il plaun sutterran è vegnida remplazzada dal tuttafatg l'exposiziun dals onns 1980. Il plaunterren resta reservà per las exposiziuns temporaras, il palantschin per la pedagogia da museum.

Sguard en l'exposiziun permanenta dal Museum retic. FOTO MUSEUM RETIC

Istorgia dal museum

Il museum istoric dal Grischun sa chatta en la chasa Buol en la citad veglia da Cuira. La chasa patriziana barocca è vegnida construida l'onn 1675 dal barun Paul de Buol da Strassberg e da Rietberg (1634–1697). L'edifizi vegn rendì accessibel en l'intern tras vastas stgalas. Ellas collian ils arvieuts dal tschaler, il plaunterren cun il passagi per char e chaval, dus plauns d'abitar signurils sco er il plaun per la servitid ed il plaun sut il tetg.

La famiglia de Buol è stada ina da las schlattainas dominantas da las Trais Lias. Paul de Buol era in descendent da la lingia da Churwalden. El era maridà cun Narcissa de Planta-Wildenberg. L'onn 1690 è el sa convertì al catolicissem. Buol valeva sco capuriun da la partida austriac-spagnola. L'onn 1697 è el vegnì sutterrà en la catedrala.

Sco er en auters chantuns svizzers è il museum vegnì fundà la fin dal 19avel tschientaner pervia da l'emigraziun pli e pli intensiva da bains culturals impurtants. Il giurist, istoricist e politicher Peter Conradin de Planta-Zuoz (1815–1902) ha perquai creà ina fundaziun en favur d'in «museum grischun per scienza ed art». Ils 8 da zercladur 1872 ha il museum pudì avrir sias portas al plaunterren da la chasa Buol. Al cumenzament cumpigliava el ina biblioteca, ina collecziun da naturalias ed ina collecziun d'antiquitads. L'onn 1876 ha il Chantun acquistà la chasa. Ils accents principals dal museum istoric grischun restan l'istorgia, l'etnografia e l'archeologia.

La collecziun

Il museum retic collecziunescha objects ch'èn tuts originars dal chantun Grischun, che vegnan producids u utilisads en il Grischun u ch'èn stads en possess d'ina persuna u d'ina famiglia domiciliada en il chantun Grischun. La collecziun cumpiglia bunamain 100 000 objects. Ultra da la collecziun istoric-etnologica e numismatica fan part er secturs pli pitschens da l'effectiv cumplessiv. La partiziun egipziana, etnografica ed antica dateschan dal cumenzament dal museum e na vegnan betg pli engrondidas.

La part betg exponida da l'inventari dal museum vegn depositada en il local da protecziun per bains culturals a Haldenstein. Sin dus plauns, sin ina surfatscha utilisada da 2180 m², vegnan conservads objects da metal, mobiglias, maletgs, vehichels e.u.v. cun ina temperatura ed umiditad da l'aria constanta. Textilias, plasticas e maletgs istorics vegnan archivads separadamain da l'ulteriur inventari da la collecziun. Questas collecziuns da studi stattan a disposiziun da tut temp a scienziadas ed a scienziads.

La part da la collecziun exponida en la chasa Buol vegn accumpagnada da legendas e texts explicativs. Las vastas broschuras ch'èn cumparidas tar mintga part da l'exposiziun (en las trais linguas chantunalas ed en englais) gidan ad approfundar la savida davart l'istorgia multifara dal chantun Grischun.

Plaun sutterran: «Chats e fatgs»

L'exposiziun d'archeologia en il plaun sutterran correspunda a las epocas enconuschentas. Ella cumenza cun il temp da crap e cun las restanzas las pli veglias d'abitadis en il Grischun da Cuira-Marsöl da circa 11 000 fin 9500 avant Cristus. A partir dal temp da bronz tempriv datti ina colonisaziun nova intensiva dal territori alpin cun in augment correspundent dals objects da chat. Il temp da fier che suonda ha ses num dal fier che remplazza pli e pli il bronz. Enturn 15 avant Cristus vegn il Grischun actual conquistà dals Romans. Quai chaschuna er grondas midadas culturalas. L'ultim chapitel dal plaun sutterran è la finala il temp medieval tempriv (400 fin 800 suenter Cristus).

L'exposiziun è vegnida sviluppada en stretga collavuraziun cun il Servetsch archeologic. In'attenziun speziala è vegnida dada als cumplexs da chats novs e fitg novs. Sco tar ils ulteriurs plauns è il biro Gasser e Derungs responsabel per ina concepziun ch'unescha il cuntegn e la furma en moda attractiva.

Emprim'auzada: «Pussanza e politica»

L'emprim'auzada da la chasa – ch'è l'auzada la pli pumpusa – sa fatschenta cun la contemplaziun «tradiziunala» da l'istorgia: eveniments, persunas singulas (per il solit masculinas), dretg, uffizis, instituziuns. Questa preschentaziun dat paisa ad annadas ed a la cronologia. Ella na po betg esser cumpletta, mabain tracta exempels ch'èn spezialmain expressivs. Ma i sa tracta adina da pussanza e da politica. Ella tschenta la «dumonda da la pussanza»: Tgi aveva e tgi ha la pussanza? Co vegniva e co vegn exequida la pussanza? Tge geners da pussanza datti? Co percorschan ins pussanza?

Sut quest puntg da vista tractan ils singuls locals temas impurtants da l'istorgia grischuna: Armadas e guerras; Signurs e chastels; Las Trais Lias e la terra subdita Vuclina; La vart stgira da la giustia.

Sco constanzas da l'istorgia grischuna resortan l'interess da las pussanzas estras per ils pass sco er la cuntrada politica che consista da pitschens secturs. La chasa, en la quala il museum sa chatta, è ina part da quest'istorgia. La famiglia Buol apparteneva durant tschientaners a la signuria grischuna da las schlattainas dominantas.

Segund'auzada: «Lavur e paun»

En il segund plaun da la chasa vegnan tractadas las suandantas duas dumondas: Nua chattavan e chattan las Grischunas ed ils Grischuns lavur? E co gudagnavan e gudognan ellas ed els lur paun da mintgadi. Ils singuls locals tractan ils suandants temas: agricultura; mastergn ed industria; traffic; turissem; emigraziun ed immigraziun.

La pli gronda part da la populaziun viveva fin il 19avel tschientaner da l'agricultura da muntogna. Per intginas valladas offriva il traffic sur ils pass in'existenza supplementara, per autras l'industria da minieras. Il mastergn era – cun l'excepziun da la citad da Cuira – savens collià cun ina lavur agricula. Gia adina era l'emigraziun in'alternativa.

En la segunda mesadad dal 19avel tschientaner è la prestaziun da servetsch «traffic da transit» vegnida remplazzada da la prestaziun da servetsch «turissem». Ils manaschis industrials pli gronds n'han – cun paucas excepziuns – mai pudì s'etablir en il Grischun. Tar l'emigraziun è vegnida l'immigraziun en regiuns turisticas. Restadas èn las differenzas enormas tranter ils centers da servetschs ch'èn fitg sviluppads e tranter las valladas periferas ch'èn oravant tut caracterisadas da l'agricultura.

Terz'auzada: «Crair e savair»

La sculptura da Son Luzi e l'apparat da nivellaziun represchentan ils dus pols «crair e savair». Tge han las Grischunas ed ils Grischuns cret e savì, tge crain e san ellas ed els oz? Il cunfin tranter crair e savair n'è mai stà cler.

«Dieus e Dieu» illustrescha il svilup dals numerus dieus «pajauns» ad in Dieu cristian. Las «ditgas e legendas» tradiziunalas relatan, co che la vita reala vegn dumagnada e chapida. «Segns e miraclas» tracta reglas, avertiments ed eveniments. «Cretta e superstiziun» mussa la finala che omaduas furmas vivan anc adina.

«Naschientscha e mort» menziuna las enconuschientschas da la medischina, dentant er la pietad populara. Il local davart « scola e scola populara» e quel davart «stampats e stamparias» tematiseschan cunzunt il savair.

Crair e savair, dentant er – sco ch'i para – superstiziun, èn oz pli u main libramain en vendita sin il «martgà da las pussaivladads». La schelta è enorma e surpassa per bler la purschida da las baselgias tradiziunalas.

Las broschuras accumpognan las visitadras ed ils visitaders tras las differentas auzadas dal museum.

Las broschuras da l'exposiziun permanenta en survista

Chats e fatgs

– *Archeologia:* Tge fa l'archeologia? – L'archeologia en il Grischun
– *Temp da crap (600000 – 2200 a.C.):* Temp da crap tempriv (paleoliticum) – Temp da crap mesaun (mesoliticum) – Temp da crap tardiv (neoliticum)
– *Temp da bronz (2200 – 800 a.C.):* Introducziun – Culegnas – Objects chattads en fossas – Chats en las muntognas ed en las auas – Cliniez
– *Temp da fier (800 – 15 a.C.):* Introducziun – Ils Rets – Ils Celto-rets ed ils Celts – Ils Leponts – Commerzi dal temp preistoric e dal temp roman
– *Temp dals Romans (15 a.C. – 400 s.C.):* Introducziun – Cuira dal temp roman – Abitadis e sanctuaris romans
– *Temp medieval tempriv (400 – 800 s.C.):* Survista

Pussanza e politica

– *Ina curta cronologia* (l'istorgia dal Grischun dal temp preistoric enfin oz)
– *Armadas e guerras:* La campagna romana sur las Alps (15 a.C.) – La guerra svabaisa (1499) – Ils scumbigls grischuns (1603-1639) – Ils Franzos vegnan (1799) – Il Grischun e la Segunda Guerra mundiala (1939-45)
– *Signurs e chastels:* Introducziun – Ils pussants en Rezia – Ils chastels sco bains purils – Talac da dats empè da fracass d'armas – Abitar en il chastè
– *Las Trais Lias e la terra subdita vuclina:* Introducziun – Las vischnancas giudizialas – Ils «chaugross» – La chapitala inuffiziala – Las subditas ed ils subdits
– *La vart stgira da la giustia:* Survista

Lavur e paun

– *Traffic:* Survista
– *Mastergn ed industria:* Industria da minieras ed elavuraziun da metals – Puras u purs artisans e mastergnantas u mastergnants purils – Cuira, citad da la mastergnanza – Industria
– *Agricultura:* Introducziun – Revoluziun neolitica – Autoprovediment e martgà – Mecanisaziun – Perspectivas
– *Migraziun:* Introducziun – Emigraziun – Immigraziun
– *Turissem:* Introducziun – La nova vista sin las Alps – Giasts e forzas da lavur

Crair e savair

– *Dieus e Dieu:* Survista
– *Segns e miraclas:* Survista
– *Ditgas e legendas:* Survista
– *Cretta e superstiziun:* Survista
– *Naschientscha e mort:* Survista
– *Stampats e stamparias:* Introducziun – La pressa grischuna
– *Scola e scola populara:* Introducziun – Relaziuns da scola ed instrucziun

La preschentaziun:
Dossier «Museum retic»

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=573
www.chattà.ch